

**Jan Siekierski**

Akademia Rolnicza w Krakowie

## **EFEKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA PRZEDSIĘBIORSTW ROLNYCH JAKO PODSTAWOWE KRYTERIUM ICH KONKURENCYJNOŚCI**

### **1. Wstęp**

Rok 2004 był przełomowy dla naszego rolnictwa i gospodarki żywnościowej, gdyż zostaliśmy pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. W roku tym rolnictwo i wieś, przemysł rolno-spożywczy korzystały ze wsparcia finansowego ze środków przedakcesyjnych i nowych form obowiązujących obecnie w UE, tj. funduszy strukturalnych i spójności. Rok 2004 był bardzo dobry dla rolnictwa również ze względu na korzystne warunki pogodowe oraz rosnący eksport do krajów UE [Guzewicz, Kulawik 2005, s. 3].

Celem opracowania jest próba oceny konkurencyjności wielkoobszarowych gospodarstw rolnych o różnych formach zagospodarowania mienia i ukierunkowania produkcji. Podstawę takiego podejścia do tematu stanowi analiza wyników ekonomiczno-finansowych 300 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w Polsce w 2004 r. przeprowadzona przez IERiGŻ w Warszawie [Lista... 2005]<sup>1</sup>.

Uwagi metodologiczne zawarte w tym opracowaniu wskazują na przyjętą miarę syntetyczną w ocenie przedsiębiorstw, którą obliczono na bazie czterech wskaźników cząstkowych, tj. rentowności, wartości dodanej, pokrycia całości zobowiązań nadwyżką finansową i wydajności pracy. W klasyfikacji rankingowej przedsiębiorstw zastosowano procedurę unitaryzacji, a główne źródła informacji pochodzą z kwestionariusza ankietowego skierowanego do przedsiębiorstw rolnych i sprawozdań dla GUS. Do szczegółowych ustaleń metodologicznych i definicji od-

---

<sup>1</sup> Według GUS w rejestrze REGON w 2003 r. były wpisane 102 084 podmioty w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie, rybołówstwie i rybactwie, tj. 2,9% ogółu w Polsce (Rocznik Statystyczny Województw 2004, s. 638).

syłam czytelników z powodu ograniczonej objętości artykułu do ww. publikacji, która zawiera także podrankingi 10 najlepszych gospodarstw według form prawno-organizacyjnych, grup PKD, wydajności pracy, przychodów ogółem i sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw zlokalizowanych na słabych glebach [Guzewicz, Kulawik, Osuch 2005, s. 24].

## **2. Konkurencja i strategie konkurencyjne przedsiębiorstw**

Konkurencję określa się jako rywalizację jednostek gospodarczych o rynki surowcowe, rynki zbytu, wdrażanie wynalazków i innowacji. Jako proces przyczynia się ona do obniżenia kosztów produkcji i dystrybucji, doskonalenia technologii, wzbogacania asortymentu i podnoszenia jakości towarów i usług. W gospodarce rynkowej istnieje pojęcie konkurencji doskonałej (wolnej) oraz niedoskonałej (zakłócanej monopolizacją). Wyróżnia się również pojęcie konkurencyjności cenowej i pozacenowej. Uważa się, że rynek konkurencyjny umożliwia efektywną alokację zasobów. Porównywanie własnych działań z działaniami innych firm (benchmarking), zwłaszcza na rynku w zakresie marketingu i przyjętej strategii, może mieć istotny wpływ na konkurencyjność i przyszłość firmy. Jak pisze M. Porter, „istotą formułowania strategii jest to, jak poradzić sobie z konkurencją” [Porter 2001, s. 23].

Stan konkurencji Porter uzależnia od natężenia sił rządzących konkurencją, a więc określających rentowność sektora (pozycje wśród konkurentów, tj. groźby nowych wejść i substytucji wyrobów) oraz od siły przetargowej dostawców i klientów.

Opracowanie strategii firmy w świetle występujących uwarunkowań konkurencyjnych powinno – zdaniem Portera – uwzględniać nie tylko efektywność operacyjną (czyli sprawność wyższą niż konkurentów, np. przez wdrażanie kompleksowego zarządzania jakością TQM, podnoszenie wydajności), ale także uzyskiwanie trwałej przewagi konkurencyjnej dzięki odpowiedniemu dostosowaniu i wykorzystywaniu właściwej i pełnej informacji. Oznacza to, że technika informacyjna ma obecnie duży wpływ na zasięg konkurencyjności i osiąganą przewagę konkurencyjną firm, nabierając dużego znaczenia w podejmowanych decyzjach biznesowych. Konkurencja powoduje, że przedsiębiorstwa zmuszone są analizować swoje koszty i na tej podstawie wyciągać perspektywne wnioski. Controlling jest nowoczesnym systemem, który pozwala osiągać ten cel, gdyż badając koszty i rentowność, firma uzyskuje informację istotną dla podejmowania racjonalnych i optymalnych decyzji [Nowogródzka, Szarek 2004, s. 8].

## **3. Polityka konkurencji i system jej ochrony w UE i Polsce**

Możliwości sprostania presji konkurencyjnej rozpatrywane są w aspekcie zarówno mikro- (przedsiębiorstw), jak i makroekonomicznym. W drugim ujęciu polityka konkurencji UE służy stworzeniu i utrzymaniu systemu zapewniającego

uczciwą konkurencję na obszarze jednolitego rynku wewnętrznego dla zapobiegania wykształcaniu się struktur monopolistycznych działających na szkodę konsumentów. Sprzyja temu również postępująca liberalizacja w ramach WTO.

Polityka konkurencji skupia się na czterech głównych obszarach [Wysokińska, Witkowska 2004, s. 137]:

- kontroli połączeń przedsiębiorstw,
- zakazu nadużywania pozycji dominującej na rynku,
- liberalizacji zmonopolizowanych sektorów ekonomicznych,
- monitorowania pomocy państwa.

Polska była pierwszym krajem postsocjalistycznym, który w 1990 r. przyjął odpowiednie ustawodawstwo i powołał Urząd Antymonopolowy (w 1996 r. zmienił on nazwę na Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumenta). W następnych latach przyjęto kolejne niezbędne dostosowania prawne z uwzględnieniem wymogów unijnych. Polska zaakceptowała i wdrożyła całość prawa europejskiego w obszarze „polityka konkurencji”, z niektórymi wyjątkami (np. dla stref ekonomicznych). Unia, w tym Polska, uwzględnia zasady konkurencji odnoszące się również do pomocy publicznej dla przedsiębiorstw i regionów [Marszałek i in. 2004, s. 219].

Polityka konkurencji zapewnia ochronę konkurencji w UE, ale przyjmuje także wspieranie konkurencji na rynkach zewnętrznych, a więc w skali międzynarodowej [Wysokińska, Witkowska 2002, s. 211].

#### **4. Konkurencja w agrobiznesie a efektywność ekonomiczna przedsiębiorstw rolnych**

M. Porter uważa, że kluczem do rentowności i rozwoju (a w istocie do przetrwania) jest wyższe i stałe doskonalenie wyraźnej pozycji konkurencyjnej, a powodzenie osiąga się m.in. dzięki umiejętności ciągłego zwiększania efektywności. Można przyjąć, że efektywność ekonomiczna przedsiębiorstw jest podstawowym kryterium w ocenie ich konkurencyjności. Chociaż kryteria sprawności ekonomicznej w ocenie działalności przedsiębiorstwa uważa się za najistotniejsze, nie sposób pominąć w całościowej ocenie np. przedsiębiorstw rolnych misji związanej z kreacją i upowszechnianiem postępu biologicznego w rolnictwie, a także respektowania zasad dobrych praktyk rolniczych i uwzględniania celów społecznych oraz ekologicznych [Kowalczyk 2005, s. 2]. Tak więc spółki Agencji Nieruchomości Rolnych (hodowla roślin i zwierząt) realizują szerszy zakres zadań aniżeli przedsiębiorstwa typowo komercyjne, gdyż wynika to z państwowych programów dofinansowywanych z budżetu państwa.

Konkurencyjność w agrobiznesie jest obszernym pojęciem, które można rozszerzyć o konkurencyjność obszarów wiejskich w skali regionalnej i lokalnej, tj. powiatów i gmin [Adamowicz i in. 2000]. Ograniczone rozmiary niniejszej publi-

kacji zmuszają do zawężenia obszaru badań w odniesieniu do wielkoobszarowych przedsiębiorstw rolnych na podstawie analizy wskaźnikowej efektywności ekonomicznej 300 najlepszych obiektów w świetle ustaleń rankingowych przeprowadzanych przez IERiGŻ w Warszawie.

Tabele 1 i 2 zawierają charakterystyki i wyniki oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej pierwszych 10 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w kraju z uwzględnieniem ich form organizacyjno-prawnych oraz średnich wartości obliczeniowych dla grup obiektów oraz dla całej populacji.

Spśród 10 najlepszych przedsiębiorstw rolnych pierwsze miejsce zajmuje Zakład Rolny Siecieborowice w woj. dolnośląskim, gospodarujący na ponad 3 tys. ha UR, gdzie część ziemi dzierżawionej została odkupiona od ANR. Na 100 ha UR przypada 0,82 osoby pełnozatrudnionej, stąd wysoka wydajność pracy (447, 9 zł na osobę), przyjęta jako najważniejsza miara efektywności cząstkowej czynników produkcji.

Wskaźnik rentowności dla działalności gospodarczej na poziomie 49,7% odzwierciedla efektywność mikroekonomiczną, zaś wskaźnik wartości dodanej w wysokości 66,6% – efektywność w ujęciu makroekonomicznym i społecznym. Z kolei wskaźnik pokrycia całości zobowiązań nadwyżką finansową (6,12%) informuje o wypłacalności i poziomie ryzyka finansowego przy korzystnej stopie płynności bieżącej i szybkiej (4,48 zł/zł). Uwzględnione w ww. tabelach dane dotyczące wielkości średnich dla 10 najlepszych gospodarstw i dla wszystkich badanych przedsiębiorstw pozwalają na interesujące porównania stopnia zróżnicowania wyników ekonomiczno-finansowych na tle ich charakterystyk w badanych przedsiębiorstwach rolnych.

Zestawienie średnich wielkości i wartości dla obiektów według form zagospodarowania mienia oraz ukierunkowania produkcyjnego na podstawie klasyfikacji PKD ilustruje tab. 3.

W pierwszym ujęciu, prawie we wszystkich porównaniach efektywności ekonomicznej, najlepiej prezentują się gospodarstwa dzierżawców oraz obiektów częściowo lub całkowicie wykupionych. Jednoosobowe spółki ANR poprawiły swą rentowność i wydajność względem roku 2003, ale uzyskały bardzo mały postęp w zakresie efektywności makroekonomicznej w tym czasie.

W drugim ujęciu widoczna jest przewaga efektywnościowa przedsiębiorstw o profilu wielostronnym, wyprzedzających gospodarstwa ukierunkowane na produkcję roślinną a następnie zwierzęcą. Stosunkowo niekorzystnie na tle tych przedsiębiorstw przedstawia się sytuacja gospodarstw rybackich, gdzie nie nastąpiła poprawa wobec roku poprzedniego.

Na liście podrankingu 10 najlepszych firm pod względem wydajności pracy pierwsze miejsce zajmuje Kompania Drobiarska w Niedźwiedziu (woj. zachodniopomorskie) z wynikiem na poziomie 541,3 zł na osobę wobec średniej dla całej zbiorowości 67,9 zł/ osobę.

Tabela 1. Charakterystyka 10 najlepszych przedsiębiorstw rolnych według sytuacji ekonomiczno-finansowej w 2004 r. (cz. I)

| Pozycje                                                     |      | Nazwa przedsiębiorstwa i województwo        | Forma zagospodarowania mienia | Powierzchnia UR (w ha) | Wskaźnik bonitacji gleb | Zatrudnienie przeciętne w roku | Przychody ogółem (w tys. zł) | Wynik finansowy netto (w tys. zł) | Wydajność (tys./osobę) |
|-------------------------------------------------------------|------|---------------------------------------------|-------------------------------|------------------------|-------------------------|--------------------------------|------------------------------|-----------------------------------|------------------------|
| 2004                                                        | 2003 |                                             |                               |                        |                         |                                |                              |                                   |                        |
| 1                                                           | 2    | ZR Siecieborowice (dolnośląskie)            | PM                            | 3 286                  | 1,29                    | 27                             | 18 166,0                     | 8 945,0                           | 447,9                  |
| 2                                                           | 4    | GR Hulcze (lubelskie)                       | DOF                           | 489                    | 1,52                    | 4                              | 2 115,0                      | 934,0                             | 362,8                  |
| 3                                                           | 6    | GR Dzierżanowo (mazowieckie)                | PM                            | 1 156                  | 1,31                    | 16                             | 6 064,0                      | 2 049,0                           | 206,4                  |
| 4                                                           | 1    | GR AGRO-MAYS Sanniki (mazowieckie)          | DSP                           | 388                    | 1,07                    | 9                              | 2 064,0                      | 641,0                             | 154,2                  |
| 5                                                           | 137  | RSP Grochy Krupy (mazowieckie)              | RSP                           | 208                    | 1,34                    | 11                             | 1 398,0                      | 345,0                             | 63,9                   |
| 6                                                           | 21   | PRU ROMAROL Steblów (opolskie)              | DP                            | 730                    | 1,52                    | 10                             | 3 994,0                      | 1 520,0                           | 244,0                  |
| 7                                                           | 18   | Gospodarstwo X*                             | DOF                           | 297                    | 0,96                    | 12                             | 1 858,0                      | 606,0                             | 81,3                   |
| 8                                                           | 75   | SPR Wierzbnik (opolskie)                    | RSP                           | 536                    | 1,13                    | 12                             | 2 314,0                      | 729,0                             | 122,4                  |
| 9                                                           | 17   | Gospodarstwo Y*                             | PZA                           | 354                    | 1,20                    | 6                              | 1 887,0                      | 642,0                             | 176,3                  |
| 10                                                          | 11   | PP-H AGRIMA Palczewice (zachodniopomorskie) | DP                            | 1 079                  | 0,96                    | 8                              | 3 483,0                      | 920,0                             | 244,8                  |
| Średnie wielkości i wartości dla 10 przedsiębiorstw         |      |                                             |                               | 852                    | 1,23                    | 11,5                           | 4334                         | 1 738                             | 210,4                  |
| Średnie wielkości i wartości dla wszystkich przedsiębiorstw |      |                                             |                               | 1 016                  | 1,05                    | 43                             | 7094                         | 969,4                             | 67,9                   |

PM – część dzierżawionej ziemi została wykupiona

DOF – dzierżawa osoby fizycznej

DSP – dzierżawa przez spółkę pracowniczą

RSP – dzierżawa przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną

PZA – przedsiębiorstwa zakupione od agencji

DP – dzierżawy pozostałe

\* Gospodarstwa X i Y nie wyraziły zgody na podanie nazwy i miejsca lokalizacji.

Źródło: [Lista... 2005, s. 6] i obliczenia własne.

Tabela 2. Charakterystyka 10 najlepszych przedsiębiorstw rolnych według sytuacji ekonomiczno-finansowej w 2004 r. (cz. II)

| Pozycje                                         |      | Nazwa przedsiębiorstwa i województwo | Wskaźnik rentowności          |                      |                         | Wskaźnik wartości dodanej (w %) | Wskaźnik płynności |                     | Pokrycie                        |                                         |
|-------------------------------------------------|------|--------------------------------------|-------------------------------|----------------------|-------------------------|---------------------------------|--------------------|---------------------|---------------------------------|-----------------------------------------|
| 2004                                            | 2003 |                                      | działalność gospodarcza (w %) | aktywów ogółem (w %) | kapitału własnego (w %) |                                 | bieżącej (w zł/zł) | szybkości (w zł/zł) | aktywów kapitałem własnym (w %) | zobowiązań nadwyżką finansową (w zł/zł) |
| 1                                               | 2    | ZR Siecieborowice (dolnośląskie)     | 49,67                         | 26,74                | 26,13                   | 66,56                           | 8,33               | 4,48                | 95,4                            | 6,12                                    |
| 2                                               | 4    | GR Hulcze (lubelskie)                | 44,26                         | 34,16                | 102,08                  | 68,61                           | 4,19               | 2,90                | 60,5                            | 1,77                                    |
| 3                                               | 6    | GR Dzierżanowo (mazowieckie)         | 33,79                         | 29,55                | 36,62                   | 54,47                           | 36,25              | 29,64               | 92,7                            | 9,13                                    |
| 4                                               | 1    | GR AGRO-MAYS Sanniki (mazowieckie)   | 31,06                         | 33,37                | 27,56                   | 67,25                           | 8,90               | 2,45                | 93,5                            | 5,04                                    |
| 5                                               | 137  | RSP Grochy Krupy (mazowieckie)       | 24,68                         | 54,11                | 29,64                   | 50,29                           | 23,45              | 7,95                | 90,2                            | 10,00                                   |
| 6                                               | 21   | PRU ROMAROL Steblów (opolskie)       | 38,06                         | 19,39                | 59,68                   | 61,09                           | 3,09               | 1,75                | 49,5                            | 0,72                                    |
| 7                                               | 18   | Gospodarstwo X*                      | 32,62                         | 26,63                | 28,52                   | 52,48                           | 29,40              | 9,67                | 95,0                            | 6,17                                    |
| 8                                               | 75   | SPR Wierzbnik (opolskie)             | 33,66                         | 38,64                | 39,36                   | 63,48                           | 4,94               | 1,68                | 75,7                            | 1,71                                    |
| 9                                               | 17   | Gospodarstwo Y*                      | 34,02                         | 23,70                | 18,02                   | 56,07                           | 26,00              | 15,70               | 87,7                            | 1,53                                    |
| 10                                              | 11   | PP-H AGRIMA Palczewice               | 26,36                         | 19,38                | 30,67                   | 56,22                           | 3,33               | 2,57                | 75,6                            | 1,36                                    |
| Średnie wartości dla 10 przedsiębiorstw         |      |                                      | 34,89                         | 29,67                | 39,83                   | 59,60                           | 14,80              | 7,87                | 81,6                            | 69,6                                    |
| Średnie wartości dla wszystkich przedsiębiorstw |      |                                      | 13,71                         | 21,89                | 16,61                   | 41,04                           | 2,60               | 1,25                | 4,35                            | 0,56                                    |

\* Gospodarstwa X i Y nie wyraziły zgody na podanie nazwy i miejsca lokalizacji.

Źródło: [Lista..., 2005, s. 6] i obliczenia własne.

Tabela 3. Średnie wartości dla przedsiębiorstw w 2004 r.

| Wyszczególnienie                          | Przedsiębiorstwa według     |       |       |       |                          |       |       |       |
|-------------------------------------------|-----------------------------|-------|-------|-------|--------------------------|-------|-------|-------|
|                                           | form prawno-organizacyjnych |       |       |       | ukierunkowania produkcji |       |       |       |
|                                           | A                           | B     | C     | D     | 01.1                     | 01.2  | 01.3  | 05.0  |
| Powierzchnia UR ha                        | 1016                        | 959   | 957   | 2056  | 907                      | 1313  | 1134  | 87    |
| Wskaźnik bonitacji gleb                   | 1,05                        | 1,05  | 1,01  | 1,22  | 1,13                     | 1,09  | 1,04  | 0,19  |
| Zatrudnienie przeciętne w roku osób       | 43                          | 29    | 30    | 104   | 38                       | 50    | 45    | 31    |
| Przychody ogółem (w tys. zł)              | 7094                        | 6282  | 6136  | 14559 | 6054                     | 9801  | 7426  | 2642  |
| Wynik finansowy netto (w tys. zł)         | 969,4                       | 879,3 | 1114  | 1552  | 798,5                    | 1228  | 1129  | 60,9  |
| Wydajność pracy (w tys. zł/osobę)         | 67,9                        | 79,2  | 86,9  | 61,8  | 67,8                     | 70,9  | 69,1  | 38,9  |
| Wskaźnik rentowności (w %)                | 13,71                       | 14,12 | 18,28 | 10,65 | 13,33                    | 12,51 | 15,19 | 2,30  |
| – działalność gospodarcza                 | 21,89                       | 21,19 | 21,26 | 19,92 | 22,05                    | 19,78 | 22,20 | 21,29 |
| – aktywa ogółem                           |                             |       |       |       |                          |       |       |       |
| – kapitał własny                          | 16,61                       | 16,61 | 33,38 | 9,76  | 17,04                    | 13,19 | 18,26 | 5,65  |
| Wskaźnik wartości dodanej (w %)           | 41,04                       | 36,73 | 42,92 | 44,22 | 42,62                    | 36,52 | 42,08 | 46,23 |
| Wskaźnik płynności (w zł/zł)              |                             |       |       |       |                          |       |       |       |
| – bieżące                                 | 2,60                        | 2,22  | 2,17  | 3,12  | 2,65                     | 2,46  | 2,54  | 2,81  |
| – szybki                                  | 1,25                        | 0,89  | 0,98  | 1,64  | 1,34                     | 1,18  | 1,15  | 1,88  |
| Pokrycie:                                 |                             |       |       |       |                          |       |       |       |
| – aktywów kapitałem własnym (w %)         | 69,6                        | 65,5  | 58,7  | 80,4  | 69,3                     | 78,0  | 67,6  | 39,0  |
| – zobowiązań nadwyżką finansową (w zł/zł) | 0,56                        | 0,45  | 0,57  | 0,74  | 0,54                     | 0,74  | 0,55  | 0,08  |

A – przedsiębiorstwa całkowicie i częściowo wykupione

B – dzierżawione

C – jednoosobowe spółki ANR

D – rolnicze spółdzielnie produkcyjne

Grupy PKD: 01.1 o ukierunkowaniu roślinnym

01.2 o ukierunkowaniu zwierzęcym

01.3 o ukierunkowaniu wielostronnym rolniczym

05.0 o ukierunkowaniu rybackim

Źródło: [Lista..., 2005, s. 4].

Pod względem przychodowości w tym podrankingu 10 gospodarstw najlepsze wyniki uzyskało gospodarstwo POLDANOR SA w Przechlewie, spółka prowadzona w woj. pomorskim od 11 lat przez Duńczyków, z produkcją roślinną na ponad 14 tys. ha UR i 16 369 tys. zł przychodów ogółem w 2004 r.

## 5. Zakończenie

Prezentowany materiał empiryczny uwidacznia stopnie zróżnicowania 10 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w zakresie mierników efektywności ekonomicznej. W jeszcze większym stopniu dotyczy to porównań pozostałych obiektów przyjętych do rankingu w wielkościach i wartościach średnich dla określonych grup przedsiębiorstw rolnych. Lepsze wyniki są uzyskiwane przez komercyjne przedsiębiorstwa z pełną własnością i dzierżawą aniżeli w RSP i spółkach ANR. Te ostatnie jednak realizują państwowe programy hodowlane, pełniąc wobec całego rolnictwa funkcje prorozwojowe (postęp biologiczny) oraz społeczne i ekologiczne. Również lepsze wyniki osiągają gospodarstwa ukierunkowane wielostronnie i w produkcji roślinnej aniżeli w zwierzęcej i rybactwie. Lepsze wyniki to większe szanse na rozwój i wzrost konkurencyjności naszych przedsiębiorstw w UE. Konkurowanie przez uczenie się od lepszych i wyższa sprawność (efektywność) to skuteczne źródła postępu i rozwoju.

## Literatura

- Guzewicz W., Kulawik J., Osuch D., *Jak powstał ranking. Uwagi metodologiczne*, [w:] *Lista 300 najlepszych gospodarstw rolnych w 2004 r.*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2005 nr 22, Dodatek.
- Guzewicz W., Kulawik J., *Bardzo dobry rok*, [w:] *Lista 300 najlepszych gospodarstw rolnych w 2004 r.*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2005 nr 22, Dodatek.
- Kowalczyk S., *Owoce restrukturyzacji*, [w:] *Lista 300 najlepszych gospodarstw rolnych w 2004 r.*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2005 nr 22, Dodatek.
- Lista 300 najlepszych gospodarstw rolnych w 2004 r.*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2005 nr 22, Dodatek.
- Marszałek A. i in., *Integracja europejska*, PWE, Warszawa 2004.
- Nowogródzka T., Szarek S., *Efektywność wdrożenia systemu controllingu w przedsiębiorstwie*, [w:] *Przedsiębiorstwa na rynku*, Wydawnictwo UW-M, Olsztyn 2004.
- Porter M., *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001.
- Wysokińska Z., Witkowska J., *Integracja europejska. Dostosowania w Polsce*, PWE, Warszawa 2004.
- Wysokińska Z., Witkowska J., *Integracja europejska. Rozwój rynków*, PWN, Warszawa-Łódź 2002.

## ECONOMIC EFFECTIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS A BASIC CRITERION OF THEIR COMPETITIVENESS

### Summary

The assessment of economic effectiveness of 300 large area agricultural enterprises investigated by the Institute of Agricultural Economics and Food Economy (IERiGŻ) is assumed as the basic criterion for competitiveness. The analysis also refers to sectors with various forms of property management and directions of production.